

RESULTS OF NATIONAL
SCIENTIFIC RESEARCH

OpenAIRE
ZENODO
1
2022

СУВ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖОЙ НОМЛАРИНИНГ ЛИСОНИЙ ҚАТЛАМЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Бозорова Руфина Шароповна

Бухоро давлат университети, ўқитувчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6657587>

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон ва Германия ҳудудидаги сув билан боғлиқ жой номларининг келиб чиқиши тарихи, жой номларининг маъноси мазмун ва моҳияти асослаб берилган. Азалдан сувнинг ҳар бир халқ учун муқаддас эканлиги, сув билан боғлиқ жой номларининг келиб чиқиши тарихи билан боғлиқ кўплаб афсона ва ривоятлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Мариенборн, Бранденбург, Мордтал, зиёратгоҳ, ибодатхона, хужра, қудуқ, топоним, гидроним, транзит, булоқ.

Аннотация: В статье изложена история происхождения географических названий, связанных с водой на территории Узбекистана и Германии, обоснованы значение и сущность географических названий. С незапамятных времен было проанализировано множество мифов и легенд, связанных с тем, что вода является священной для каждого народа, с историей происхождения географических названий, связанных с водой.

Ключевые слова: Мариенборн, Бранденбург, Мордталь, святилище, часовня, дом, колодец, топоним, гидроним, транзит, родник.

Annotation: In the article, the history of the origin of water-related place names in the territory of Uzbekistan and Germany, the meaning and essence of the place names are given as the basis. From time immemorial, many epistles and legends related to the history of the origin of water-related place names have been analyzed, since water is sacred to each people.

Keywords: Marienborn, Brandenburg, Mordtal, pilgrimage, synagogue, kennel, well, toponim, gidronim, transit, fountain.

Дастлабки цивилизациялар сув билан боғлиқ бўлган дарё, денгиз, кўл бўйларида шакланган. Инсоният тамаддунининг барча босқичларида сув инсон ҳаётининг фаолияти учун зарур эҳтиёж манбаи бўлиб келган. Ана шу эҳтиёж географик номларнинг пайдо бўлишини келтириб чиқарган. Географик жой номлари жуда оддий бўлиб, дастлаб улар тоғ, дарё, кўл билан боғлиқ номлар билан аталган.

Немис ва ўзбек тилларида мавжуд бўлган топонимларнинг лисоний қатламлари таҳлили, уларнинг Ўзбекистон ва Германиянинг турли тарихий даврларини акс эттирувчи бир неча маданий қатламлари асосида шакланганлигини кўрсатди. Аксарият олимлар немис топонимлари кельт (франклар, иллирияликлар, аллеманлар), латин, славян ва албатта немис тилларига бориб тақалади деб таъкидлайди. Кўплаб ҳозирги кунда сақланиб қолган ва қўлланилаётган кельт топонимлари товуш шаклини ўзгартирган, масалан, Rhein, Regensburg. Кельтча муайян ҳудуднинг ўз соҳибига тегишлилигини англатувчи -acum, -iacum ибтидосига эга топонимлар, замонавий немис тилида -ach (-ich) ибтидоларига ўзгарган: Andernach (Antunnacum), Jülich (Juliacum) [1].

Дарё, кўл ва кудуқлар катта-кичиклигига, сувнинг ранги, шўрлиги, тозаллиги, чуқурлигига қараб турлича номланган. Сув тиниқ ва тоза бўлса *Ойнакўл*, *Ойнабулоқ*, чуқур, тиниқ бўлса-*Кўксув*, қордан бошланган сувлар - *Оқсув*, лойқароғи-*Айронкўл*, *Сарисув* деб аталган. Дайди сув Фарғонада *Тентаксой* деб аталган бўлиб, Сурхондарёда ҳам шу ном билан боғлиқ Тентаксой баҳорда тошиб, қирғоқлари ўпирилади, емирилади, ёзда суви қуриб қолади.

Сув объектларининг суви шўр ёки нордон бўлса, “*Шўрқудуқ*”, “*Аччиқкўл*”, “*Шўрбулоқ*”, “*Шўрсув*”, “*Шўроб*” деб аталган. Ер остидан сувлар фонтансимон отилиб чиқса – “*Қайнарбулоқ*”, агар булоқлар суви иссиқ ва минералли бўлса “*Иссиқсув*”, “*Обигарм*”, “*Обираҳмат*”, “*Қўтирбулоқ*”, “*Арашон*” деб номланган.

Ҳар бир лексик-семантик гуруҳ у ёки бу компонентни фаоллаштирадиган тил бирликлари билан ифодаланади. Масалан, гидротопонимлар семантикасида сув тушунчаси билан боғлиқ бўлган тил бирликлари қўлланади: нем.: -bach, -bek(en), beck, beke (булоқ): Erbach, Eisbach; -ar, -ach, -a, -aa, -ah (сув омбори): Sachsa; Elma; -bruck (кўприк): Zweinbriicken, Delbriicke; -born, -bronn (сой) Herborn, Konigsbrunn; -furt, -furth, -ford (порт): Frankfurt, Ouerfurt; -mar, -mari, -mare, -mere (денгиз): Weimar; -mund, -münde, -müde(n), -muid(e) (дарё ўзани): Warnemunde, Dortmund; ўзб.: булоқ – Мингбулоқ, Ойбулоқ; кўл – Тўрткўл, Бозоркўл; сув – Оқсув, Шўрсув; дарё – Қашқадарё, Оқдарё; сой – Чуқурсой, Қипчоқсой; ариқ – Қизилариқ, Бешариқ; канал- Каналбўйи; кудуқ–Туякудук, Етимкудук; чашма – Сарчашма, Обичашма; об – Лабиоб; ҳовуз – Ҳовузбўйи, Ҳовузбоғ [2].

Сув нафақат глобал, балки, бугунги куннинг долзарб аҳамиятга эга мавзуларидан бири бўлиб ҳисобланади. Айрим мамлакатларда топиниш объекти сифатида кўллар ёки булоқларга сифинишади, уларни муқаддас жой деб билишади. Масалан, Элбадаги Геестхахт, Бранденбург шаҳридаги Лангевалда Пасха булоғи бўлиб, бу ном нафақат ушбу булоқларда сақланиб келинган қадимги урф-одатларни эслатади, балки Ўрта асрларда ва ундан кейин ҳам ёш аёллар Пасха якшанбасида қуёш чикмасдан туриб, яқин атрофдаги булоқдан сув олиб келишларини одатга айлантирганлар. Булоққа бориб келгунга қадар аёллар ўзаро суҳбат қурмаслиги лозим бўлиб, сув қуёш чикқунга қадар олиб келиниши шарт бўлган. Булоқда аёллар юзларини ювишган, сувдан идишга солиб, уйга доривор ичимлик сифатида олиб келинган. Сув билан боғлиқ бўлган бундай иримларга амал қилганларга гўзаллик, ёшлик, соғлик ва бахтли келажак ваъда қилинганлиги ривоятларда келтирилган.

Мариенборн бир вақтлар ГДР транзит йўлидан ГФРга энг катта чегара ўтиш жойи бўлган қишлоқ бўлиб, 500 га яқин аҳолиси мавжуд. Мариенборн нафақат совуқ урушдан бери тарихга сингиб кетган, балки эски монастыр ҳудудида жойлашган бўлиб, бу ерда 1224 йилдан 1810 йилга қадар 70 дан

ортиқ августиналик аёллар истиқомат қилишган. Рассом Тилман Рименшнайдерга тегишли бўлган монастыр хужралари ва саждагоҳи бўлган буюк Романеск черкови бугунги кунда ҳам буни тасдиқлайди. Аммо кичкина қишлоқ Мариенборнда узок ўтмишдан дарак берувчи янада кўплаб иморатларни учратиш мумкин.

Бугунги кунда Германия иккига бўлинган кундан буён Мариенборн - Германия Федератив Республикаси ва Германия Демократик Республикаси ўртасидаги чегара ўтиш пункти ёдгорлик сифатида сақланган. Мариенборн, шунингдек, Германиядаги энг қадимий зиёратгоҳдир. Кичик шаҳарчада XII асрдан бошлаб доривор хусусиятларга эга булоқ бор деб ишонилган. Ҳанузгача касаллар, диндорлар ва тасалли излаётганлар машҳур сувни ичиш мақсадида ушбу жойни зиёрат қилишади.

Мариенборн – Германиядаги энг қадимий зиёратгоҳдир. У дастлаб Мордтал деб аталган, сабаби шундаки, Лапвалдернинг бу қоронғу қисмида жуда кўп ёмон ҳодисалар содир бўлган. Буни жой номининг ўзбек тилидаги таржимасидан ҳам идрок этиш мумкин, яъни немис тилида *der Mord*-“qotillik”, *das Tal*-“vodiу”, яъни Мордтал - “Қотиллик водийси”. Конрад исмли чўпон 1106 йилда шу жойда ўз бошидан ўтказган ҳодисани эслайди. У бу ерда қўйларини боқиб юрган кунларининг бирида у ёниб турган машъалали аёлларни қудуқ ёнидаги эски эман олдиға бориб, эгилиб ибодат қилаётганларини кўрган. Ибодатхона орқасида 1956 йилгача турган бу эски эман занжирлар билан боғланган, сўнгра момақалди роқ қурбонига айланган. Чўпон қўйларини суғориш учун шу қудуққа ҳайдаб келган. Бироқ ҳайвонлар сувдан кўрқиб, уни ичишмаган. Шунда чўпон Конрад ушбу сувдан фақат одамлар ичиши керак деган хулосаға келган ва қўйларини у ердан ҳайдаб кетади. Кейин у тушида Мария ўғлиға ўз ташвишлари ва изтиробларини изҳор этиши мумкин бўлган ушбу жойни унга совға қилишини сўраётганини кўради. Шундай деб Мария қудуққа тушиб кетади ва унинг ортидан ўғли ҳам ўзини қудуққа ташлайди. Бир неча кун ўтиб у яна туш кўради. Бу гал унинг тушида Борнемадаги Марямнинг ҳайкалини Борнда, яъни қудуққа

чўктираётганларини ҳамда қудуқ устида хоч турганини кўради, шундан кейин у бу қудуқдаги сувнинг муқаддас эканлигини англайди [3].

1190 йилнинг баҳорида бу ерда кичик черков қурилган. Бугунги кунда черковда Марямнинг оқ алебастрдан ясалган ҳайкали бор. Катта ҳайкалнинг ўнг ва чап томонида сокин мулоҳазалар юритиш учун ўриндиқлар мавжуд. Ташқарида қувурдан муқаддас сув отилиб чиқадиган жой бор, булоқнинг ўзи эса шиша пластинка билан қопланган. Бу жойнинг сирли сукунати ва албатта сув кишига ҳар доим тасалли ҳамда умид бахш этган. Саратон касаллигига чалинган болалар бу ерга келиб тиз чўкиб, ибодат қилишади, ўзларини енгил хис қилганларидан сўнг миннатдорчилик изҳор этиб қайтишади.

Тахминан 15 сантиметр баландликдаги қўнғироқ идиши остида Конраднинг тушида фаввора ичига ботган Марям ҳайкали бугунги кунгача сақланган. Ҳайкал 19 асрда қудуқдан топилган бўлиб, Мариенборнни зиёрат қилиш билан бирга ҳайкални ҳам зиёрат қилиш муҳим аҳамият касб этади. У ёғочдан ясалган, жигарранг, қизил, ёрилган ва эски бўлиб, ҳамма ёғи буришган, шунингдек, тирналган – гўёки, Мариенборнда 800 йилдан ортиқ ташриф буюрувчилар эҳтиёжлари, ташвишлари ва илтижолари ўз изини қолдиргандек [4].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ҳар бир халқнинг тарихи мавжуд бўлиб, сув билан боғлиқ қадрият ва маданиятларнинг алоҳида ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Сув билан боғлиқ жой номларининг келиб чиқиши тарихини ўрганиш, лингвистик таҳлил қилиш долзарб мавзулардан бири бўлиб, умуминсоний қадриятларнинг шаклланишига ҳам олиб келади. Дунёнинг қайси томонида бўлмайдик сув муқаддас манба сифатида улуғланади, қадрланади, оби ҳаёт эканлиги тан олинади. Ўзбекистон ва Германиядаги сув билан боғлиқ жой номларининг шаклланиши ўхшаш бўлиб, шу билан бирга иккала халқнинг сув билан боғлиқ гидропэтонимларни ўрганишга бўлган эҳтиёж ва қизиқишни келтириб чиқаради

Юқорида келтирилган мулоҳазаларимиз айнан шу ҳақида бўлиб, сув билан боғлиқ объектлар инсонларнинг ҳожатини чиқаради, дардига дармон,

овутувчи, юпатувчилик вазифасини бажариб, том маънода бутун инсониятни бирлаштиради. Сув билан боғлиқ жой номлари, улар билан боғлиқ иримлар биз яшаб турган ҳудудларда ҳам учрайди. Ўтмишга назар солсак, аجدодларимиз номлаган ҳар бир жой номи узоқ тарихга эгаллиги билан аҳамиятли.

Германиядаги Мариенборн ҳам ҳаётнинг мавжудлигини таъминловчи муқаддас зиёратгоҳлардан бири сифатида тадқиқ этилди. Бу борадаги мулоҳазаларимизни кейинги мақолаларимизда янада кенгроқ таҳлил қилишни мақсад қилиб қўямиз. Зеро, сув билан боғлиқ объектларнинг тадқиқ этилиши ва таҳлили давлатлар ўртасидаги маданиятларнинг янада муштараклашувига ва илмий изланишларнинг ривожланишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Аноркулов С.И. “Немис ва ўзбек тилларида топонимларнинг лингвокогнитив аспекти” Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд 2021. -16 б.

2. Аноркулов С.И. “Немис ва ўзбек тилларида топонимларнинг лингвокогнитив аспекти” Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарқанд 2021. -18 б.

3. Бозорова Р.Ш. (2022). “Сув” сўзи билан боғлиқ фразеологик бирликларнинг немис, ўзбек ва рус тилларидаги таҳлили. *Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(1), -278 б. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-1-277-282>.

4. Schwarz E. Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. 1978. - 218 S.

5. Бозорова Р.Ш. “О немецкой обиходной речи” НамДУ илмий ахборотномаси 2019 йил 3-сон. -209 б.

6. Бозорова Р.Ш. “Таржима қилишда баъзи ёндашувлар” Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар

мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Бухоро-2022 йил.-318 б.

7. Ramazonov, J. (2021). Reflexive Mechanism-As The Main Form Of Controlling Students' Psychological Conditions. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 7(7).

8. Ramazonov, J. (2022). Моделирование механизмов самоуправления студентов. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 10(10).

9. Ramazonov, J. J. (2021). THE ROLE OF SELF-GOVERNANCE IN PROVIDING PERSONAL PERFECTION. Scientific progress, 2(2), 1075-1078.

10. Рамазонов, Ж. Д. (2021). ЎЗИНИ ЎЗИ ИДОРА ҚИЛИШ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА. Ижтимоий Фанларда Инновация онлайн илмий журнали, 1(4), 51-57.

11. Рамазонов, Ж. Д. Талабалар таълим жараёнида ўзини ўзи идора қилишининг ижтимоий-психологик механизмлари. Образование и наука в XXI веке. Международный научно-образовательный электронный журнал, (14), 794-800.

12. Рамазонов, Ж. Д. Талабалар таълим жараёнида ўзини ўзи идора қилишининг ижтимоий-психологик механизмлари. Образование и наука в XXI веке. Международный научно-образовательный электронный журнал, (14), 794-800.

13. Рамазонов, Ж. Д. Талабалик даврида ўзини ўзи идора қилиш механизмлари. Ijodkor o'qituvchi. Ilmiy-uslubiy jurnal materiallari to'plami.

14. Ramazonov, J. (2022). ЎЗИНИ ЎЗИ ИДОРА ҚИЛИШНИНГ ШАХС ШАКЛЛАНИШИДАГИ ЎРНИ ВА РОЛИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 9(9).